

ABSTRACTS

Daniel TURP

Önrendelkezés, a népek döntési joga és az államok tárgyalási kötelezettsége

Számos függetlenségi és autonomista mozgalom követelte és követeli a mai napig is a népek alapvető és kollektív jogát az önrendelkezéshez. Ez a tanulmány amellel érvel, hogy a nemzetközi gyakorlat azt mutatja, hogy a XX. század végén és a XXI. század elején sikertelennek bizonyultak azon erőfeszítések, hogy az önrendelkezési jogot a koloniális részekre korlátozzák és megtagadják a nem-koloniális népektől az autonómiát vagy a függetlenséget. Az önrendelkezési jog fő jellemzője a „népek döntési joga”, de ez óhatatlanul együtt jár „az államok tárgyalási kötelezettségével”, ahogyan azt megerősítette a kanadai Legfelsőbb Bíróság *Reference re Secession of Québec* döntésében, és amely megtalálható az *Emberi jogok nemzetközi törvényének* első szakaszában. A szerző azt a véleményt képviseli, hogy a népek megerősítik önrendelkezési jogukat, ideértve azon jogukat is, hogy szabadon meghatározzák politikai státuszukat, és felszólítják az államokat, hogy tegyenek eleget tárgyalási kötelezettségüknek és azon elkötelezettségüknek, hogy előmozdítsák az önrendelkezési joguk megvalósítását.

Xabier EZEIZABARRENA

A kisebbségi autonómia és az önrendelkezés belső vetületei az Európai Unióban: rövid összehasonlító elemzés Baszkföldről

Ez a tanulmány az önrendelkezéshez való jog jelenkori felfogását kívánja elemezni az Európai Unió bonyolult keretrendszerén belül. Ebben az összefüggésben – miközben az autonómia fogalma decentralizált országokban általánosan vélelmezett – létezik egy átalakuló félben lévő „társ-szuverenitás” fogalom is az EU keretei között, amely kapcsán hasznos lenne az önrendelkezés új vonulatait előmozdítani politikai egyeztetések és megállapodásokon keresztül. A tanulmány rövid összehasonlító elemzést nyújt Baszkföld alkotmányos helyzetére, valamint történelmi jogaira és címeire fókuszálva.

Lothar HÖBELT

**Nem „Canossa-járás” és nem „halálos ítélet”:
az Osztrák-Magyar Monarchia végének újragondolása**

Gyakran állítják, hogy 1918 áprilisában a Sixtus-affér következtében a Habsburg Monarchia Németország „vazallus államává” vált, amely arra készítette ezzel az antant hatalmakat, hogy aláírják az Osztrák-Magyar Monarchia „halálos ítéletét”. A tények azonban nemigen támasztják alá ezt az elméletet. Oroszország bukását követően a háború korábbi éveivel képest jelentősen csökkent az osztrákok Németországtól való függősége. Másrészt egy esetleges orosz uralom adta lehetőségek fényében a németeknek már kevésbé állt érdekükben, hogy a Habsburg Monarchiával egyre szorosabb egységet alakítsanak ki.

Az antant hatalmaknak még egyáltalán nem sikerült döntést hozniuk az Osztrák-Magyar Monarchia sorsát illetően. 1918 nyarán a nyugati hatalmak mindösszesen annyit tettek, hogy rávették Masarykot és Benest, hogy a szibériai központú Csehszlovák Légiót rendelkezésükre bocsássák a Lenin elleni harcban. Ami a belpolitikát illeti, a szláv „nemzetiségek” politikai elitjei nem a damaszkuszi út féle páforduláshoz hasonló hirtelenséggel fordultak el a Monarchiától, hanem a „több vasat tartani a tűzben” elvet követve megpróbálták a legtöbbet kihozni a rendelkezésre álló lehetőségekből és megkötésekből. Mindössze akkor nyílt lehetőségük a függetlenedésre, mikor bizonyossá vált, hogy a központi hatalmak elveszítették a háborút.

GLANT Tibor

Az Inquiry és a párizsi békekonferencia: az amerikai béke-előkészületek és Magyarország sorsa, 1917–1920

Az első világháború idején az amerikai béke-előkészítő munka a House ezredes vezetésével létrehozott, elsősorban keleti parti tudósokból verbuvált *Inquiry* feladata volt. A háborúzásnak egyszer s mindenkorra véget vető, a békés nemzetközi együttműködést garantáló „tudományos béke” a wilsoni új világrend kulcsa lehetett volna, ám a tanulmányunkban részletesen bemutatott osztrák-magyar kutatócsoport végső jelentésében azt írta, hogy nem tud igazságos és a gyakorlatban is megvalósítható nemzetközi határokat javasolni a volt Habsburg birodalom helyén, a németek és oroszok közti kulcsfontosságú térségben. Ez egyben azt is jelentette, hogy a „tudományos békére” alapozó „*Pax Americana*” terve már a békekonferencia megnyitása előtt megbukott. 1919-ben azután az *Inquiry* szakértői a békekonferencia idején diplomáciai, politikai és hírszerzési feladatokat kaptak: erre viszont nyilvánvalóan nem voltak felkészítve. Ebben az írásban az

Inquiry osztrák-magyar kutatócsoportjának működését, valamint az amerikai békedelegáció magyar vonatkozású döntéseit vizsgáljuk és értékeljük korábban még fel nem dolgozott források alapján. Bemutatjuk a bizottság létrehozásának körülményeit, működési környezetét, kapcsolati hálóit és legfontosabb munkatársait, továbbá elemezzük a Monarchia és Magyarország jövőjével kapcsolatos amerikai terveket, majd azok részleges megvalósulását Párizsban. Zárásként megvonjuk az Inquiry – elsősorban természetesen az osztrák-magyar kutatócsoport – munkájának mérlegét.

SZEGHŐ Patrik

A délszláv egység és Ausztria-Magyarország felbomlása

A délszláv eszme 20. század eleji újjáéledésével a horvát *novi kurs* (új irány) politikai mozgalom sikeresen mozgósította a délszláv vállalkozó és értelmiségi réteget a magyarországi kormányzati válság (1905–1906) idején. A horvát és a szerb pártok szövetségéből létrejövő Horvát-Szerb Koalíció a délszlávok közötti polgári egyenlőség eszméjét hirdette, és a horvát-magyar kiegyezés (*Nagodba*) felülvizsgálatát helyezte kilátásba, miközben nyíltan kiállt a dualizmus magyarországi ellenfelei mellett.

A Szabadelvű Párt harmincéves uralmát követő magyarországi kormányváltás nem váltotta be a délszlávok reményeit. A Függetlenségi Párt és nagy választási koalíciója – a Szabadelvű Párt utódai a hatalomban – ahelyett, hogy megoldották volna a társadalmi és nemzeti elégedetlenségre okot adó problémákat, a nacionalista retorikához fordultak. Ezzel próbálták elterelni a figyelmet a teljesítetlen, de nagy ívű választási ígéretektől, miközben alaposan felnagyították a nemzetiségiek részéről a Magyar Királyságot érő veszélyeket. Az Ausztria-Magyarországból kiábrándultan a *novi kurs* szellemi alapítói a Szerb Királyságban keresték a jugoszlávok lehetséges Piedmontját, ami fel szabadíthatta és egységesíthette volna az összes délszláv területet.

Az első világháború kitörésekor néhány délszláv politikai vezető elhagyta a Habsburg Birodalmat és igyekezett az antanthatalmak vezetőit meggyőzni egy egységes jugoszláv állam létrehozásáról. A Szerb Királyság látszólag teljes szívvel kiállt a politikai küldetésük mellett, s pénzügyileg is támogatta a Jugoszláv Bizottság – egy londoni székhelyű jugoszláv emigráns szervezet – létrehozását.

A Habsburg Birodalom valamennyi nemzetiségei közül az első világháború alatt a délszlávok ügye és törekvései tűntek a leginkább ingatagnak és látszólag a legreménytelenebbnek. Abban a korban, amikor a nemzeti önrendelkezést nem fogadták el egyetemesen az államhatárok és a békerendezés elveként, a független és egységes jugoszláv állam létrehozásáért folytatott keresztes háború a Habsburg Birodalom megcsönkítésével veszett ügynek tűnt. Amellett, hogy az Antant vezetői a háború utáni időszakban Németország ellenpontjaként kívánták megőrizni az átalakított Habsburg Birodalmat, a délszlávok által lakott területek a Bulgária, Olaszország és Románia háborúba való belépéséért folytatott alkudozás tárgyává váltak. Mindeközben a Jugoszláv Bizottság és a szerb kormány közötti, az egyesülés módjára és a kormányzás jövőbeni formájára vonatkozó ellentétek akadályozták a nemzetközi kampányt, ami a jugoszláv eszmét a délszláv nemzeti önrendelkezés megtestesüléseként hirdette, megnehezítve ezzel a jövőbeni délszláv állam elismerésének folyamatát az első világháború végén.

A tanulmány a délszláv kérdését és a délszláv egységhez vezető utat mutatja be a dualizmus korának utolsó évtizedeiben.

KOMÁROMI László

A területi népszavazások kérdése az első világháború után, különös tekintettel Magyarországra

Az elképzelés, hogy területi kérdéseket népszavazás segítségével döntsenek el, először az 1789-es francia forradalom idején játszott fon-

tos szerepet. Gyakorlati jelentőségre az olasz egyesítési folyamat során tett szert, és a XIX. század utolsó évtizedeiben úgy tűnt, veszít jelentőségéből. Az első világháború idején azonban – részben Wilson elnök nemzeti önrendelkezési elvet támogató magatartásának köszönhetően – újra rendszeresen szóba került, mint a háború utáni helyzet elrendezésére szolgáló kívánatos eszköz. Széles körben elterjedt az elképzelés, s a tervek szerint általános megoldásként kívánták használni a jövőben, mint eszközt a területi viták eldöntésének megoldására.

Ennek köszönhetően Németország és szomszédos országainak – mint Dánia, Lengyelország, Franciaország és Belgium – határvitája kapcsán a Párizsi Békekonferencia lehetővé tette a népszavazást Schleswigben, Allensteinben, Marienwerderben (1921), Felső Sziléziában (1921), a Saar-vidéken (1935) és egyoldalú népi konzultációt írt elő Eupenben és Malmedyben (1920). Az osztrák-jugoszláv határ kérdésében a Klagenfurti-medencében tartottak népszavazást (1920). A győztes nagyhatalmak és más érintett felek is közvetlen népszavazást javasoltak egyéb területi viták eldöntésére, azonban ezek sosem valósultak meg, vagy azért, mert a legtöbb esetben a győztes felek érdekeivel ellentétesek voltak, vagy a kérdés győztesek közötti határvitával volt kapcsolatos, és a felek nem tudtak egyezsége jutni a népszavazás megtartásának ügyében.

A vereség következményeként nemcsak az Osztrák-Magyar Monarchiát semmisítették meg, hanem Magyarországnak le kellett mondania történelmi területének mintegy kétharmadáról is. Ezek után nem meglepő, hogy a magyar kormányok időről időre felvetették a nemzeti önrendelkezési jog témáját, és a magyar béke delegáció is népszavazást kért minden olyan területen, amely Trianont követően elcsatolásra került. A nemzeti szuverenitás témáját azonban elhomályosították más érvelések, mint Magyarország történelmi joga a területeire és a Kárpát-medence gazdasági és földrajzi egysége, amely aláásta az ország területi integritásához való ragaszkodását. Végül sem a történelmi, gazdasági vagy földrajzi érvelés nem számított, sem a népszavazási kérelmet nem teljesítették. Az egyetlen területi népszavazást egy különálló, az osztrák és a magyar kormány között megkötött egyez-

mény kapcsán tartották Sopron és annak környékének jövőjét illetően (1921). Ez a terület végül Magyarország része maradt, Burgenland többi területe pedig Ausztriához lett csatolva.

SZABÓ István

Trianon hatása a közjogi tradíciókra

A tanulmány Magyarország első világháború utáni területvesztéseinek a közjogi tradíciókra gyakorolt hatásait vizsgálja. A háborús vereséget forradalom követte, amely a múlttal történő szakítást tűzte céljául. Ezt a szakítást elsősorban a kedvezőbb békefeltételekbe vetett remény motiválta. Ez a remény azonban hamar szertefoszlott, s az ország területi szétesése, amelyet a trianoni béke pecsételt meg, a tradíciók erősödéséhez vezetett. Ennek legmarkánsabb példája az államforma meghatározása volt, ahol a *de facto* és a *de jure* helyzet tartósan szétvált. A királyi trón betöltésének hiánya miatt ugyanis az államműködésben a republikánus elemek domináltak, vagyis az ország, *de facto* köztársaság volt, a nemzetgyűlés az államformát azonban – a tradíciókhoz történő ragaszkodás okán – mégis királyságként határozta meg.

BODÓ Barna**Tegnap és holnap között – emlékjelek sorsa
a Bánságban 1918 után**

Rendszer-, illetve hatalomváltáskor visszatérő kérdés, mi legyen azokkal az emlékjelekkel (szobrokkal, emléktáblákkal, emlékművekkel), amelyek egy korábbi korban születtek, annak értékeit és politikai szándékait képviselik. Esetünkben: mi legyen a magyar történelmet és kultúrát idéző emlékjelekkel Erdélyben, Romániában. Mivel nincs ebben a vonatkozásban semmilyen kétoldalú vagy nemzetközi egyezmény, illetve fórum, erre a kérdésre Románia a maga módján adta meg a választ.

Az erdélyi magyarság számára életbe vágó kérdés, hogy az impériumváltással, Trianon után miként viszonyult az új hatalom a korábbi, országos vagy helyi értékeket megjelenítő emlékjelekhez. Bár folytak kutatások, a romániai Bánságot illetően eddig nem készült a teljesség igényével, a történelem alakulásának áldozatul esett valamennyi emlékjelre kiterjedő elemzés, több helyi etnikum emlékjeleire kiterjesztett összehasonlító kutatás pedig egyáltalán nem történt. Mivel a közigazgatásilag nem létező Bánság történelmi régióként máig él a helyi lakosok helyzetértelmezéseiben, ugyanakkor a történelmi Bánságra vetítve a jelenlegi közigazgatási beosztás nem fedi a történelmi területet, a kerethez való ragaszkodás jegyében három megyében vizsgáltam az emlékjelek sorsának alakulását: Arad, Temes és Krassó-Szörény megyékben. Pontos számot nem ismerhetünk, hiszen minden elveszett/eltüntetett emlékjelről nincs tudomásunk, feltehetőleg közel száz szobor, tábla és más emlékjel esett a történelmi viharok áldozatául, többségében magyar vonatkozásúak, de van német/sváb és néhány román is. Szerb emlékjel eltűnéséről nincs tudomásunk. Ezek közül 85 szerepel összeállításomban. A lerombolt magyar emlékjelek közül néhányat az utóbbi három évtizedben sikerült visszaállítani.

KARDOS Gábor

Trianon és a nemzetközi jog: érvek a magyar nemzetközi jogtudományban a trianoni békeszerződéssel szemben

A békeszerződések szigorodásának tendenciája és a győztesek biztonság érzett morális fölénye vezetett az 1920-ban, a Párizs környéki palotákban aláírt békeszerződések erőteljes diktátum jellegéhez: a korábbi háború utáni rendezésekhez képest sokkal nagyobb mérvű volt a területszerzési, a gazdasági és a biztonsági igények kielégítése. A két világháború közötti magyar nemzetközi jogi szakirodalom nagy figyelmet szentelt a trianoni szerződéssel szemben felhozható érveknek. Az évforduló kapcsán ez a rövid írás néhány kiemelkedő hazai nemzetközi jogász érveire hívja fel a figyelmet, anélkül, hogy teljes képre törekedne a magyar szakirodalom bemutatásában. A legfontosabb érvek a következők voltak: Az első világháború befejeződését követően az antant erők jogellenes kényszert alkalmaztak Magyarossággal szemben, átlépve a fegyverszüneti egyezmény által kijelölt demarkációs vonalakon. Alexandre Millerand francia miniszterelnök 1920. május 6-ai levelére hivatkozott, amely megtévesztette a magyar kormányt, és aminek a hatására aláírta a trianoni békeszerződést

GYENEY Laura - KOROM Ágoston

Ingatlanok kárpótlása: Benes-dekrétumok az uniós jog szemszögéből – az 1948 előtti kisajátítás érintettjeinek jogi helyzete a *lex specialis* elve alapján

Jelen írás a – Benes-dekrétumok egyes rendelkezéseit is érintő – 2003. évi szlovák kárpótlási törvényt és az azt értelmező közigazgatási, il-

letve bírói gyakorlatot veszi górcső alá. Mint ismeretes, a tagállamok nem kötelesek kárpótlást nyújtani az uniós csatlakozásukat megelőzően kártalanítás nélkül elvett ingatlanokért. Mégis, amennyiben a csatlakozásukat követően kárpótlási intézkedéseket vezetnek be, figyelemmel kell lenniük a tőke szabad mozgásának kritériumaira, így az annak középpontjában álló, állampolgárság szerinti hátrányos megkülönböztetés tilalmának jogelvére.

Az Európai Bizottság – épp a szlovák kárpótlási törvénynek a kárpótlást szlovák állampolgársághoz és állandó szlovákiai lakóhelyhez kötő, diszkriminatív kikötéseire tekintettel – elismerte, hogy a szóban forgó törvény – a kérdéses tagállam uniós csatlakozását követő időszakra vonatkozóan – uniós jogot sért. Ennek ellenére, több mint ezer panaszos kérelmére sem kívánt hivatalból kötelezettségszegési eljárást indítani. Döntését többek között azzal indokolta, hogy az érintettek a szlovák bíróságok előtt érvényesíthetik az uniós jogrendből eredő igényeiket.

Tanulmányunkban arra a kérdésre igyekszünk választ kapni, vajon egy a fentiekre irányuló esetleges jogérvényesítés érintheti-e a Benes-dekrétumok következményeként elvett ingatlanokat, avagy az kizárólag a jogszabály által az ún. döntő időszakban elkobzott ingatlanokra, így az 1948 februárját követő államosításokra terjedhet ki. Elemzésünk során az uniós jog egy kevésbé ismert és ritkán alkalmazott általános elvét, nevezetesen a *lex specialis derogat legi generali* jogelvét hívjuk segítségül.